

Miksi feminististä filosofiaa tarvitaan ilmastonmuutoksen pysäyttämiseen?

FEMINISTIFILOSOFI JOHANNA OKSALAN HAASTATELU

Sanna Karhu & Johanna Oksala

Sukupuolentutkimuksessa ja feministisessä teoriassa on viime aikoina alettu yhä enemmän kiinnittää huomiota siihen, miten ilmastonmuutos ja ekokriisi syventävät globaalia eriarvoisuutta heikentämällä entisestään erityisesti naisten ja eri vähemmistöjen, kuten alkuperäiskansojen, asemaa ja elinoloja. Silti feministiset teoretisoinnit sukupuolesta, vallasta ja ympäristökysymyksistä näyttävät yhä jäävän marginaaliin. Odotusten vastaisesti 1970-luvulla alkunsa saaneet ekofeministiset keskustelut eivät ole nousseet feministisen tutkimuksen valtavirtaan. Loyolan yliopiston (Chicago, USA) filosofian professori ja feministifilosofi Johanna Oksala pyrkii elvyttämään näitä keskusteluja feminististä ekopolitiikkaa ja kapitalismikritiikkiä käsittelevässä uusimmassa ja erittäin ajankohtaisessa teoksesaan *Feminism, Capitalism, and Ecology* (2023, Northwestern University Press; ks. myös Oksalan kirjasta tehty arvio sivulla 67). *Sukupuolentutkimus-Genusforskning*-lehden päätoimittaja FT, filosofi Sanna Karhu haastatteli Oksalaa kirjan keskeisimmistä kysymyksistä.

SK: Olet kirjoittanut uusimmassa teoksessasi *Feminism, Capitalism, and Ecology* seuraavasti: ”Jos feministinen teoria ei vakavasti pureudu ympäristöongelmiin ja pohdi suhdettaan ympäristöliikkeeseen, sitä on vaikeaa tunnistaa varteenotettavaksi poliittiseksi voimaksi, joka muovaa tulevaisuuttamme” (s. 1–2, käännös SK). Voisitko avata hiukan lisää tätä

erittäin ajankohtaista ja provokatiivistakin väitettäsi?

JO: Ympäristökriisi ja erityisesti ilmastonmuutos ovat nähdäkseni tällä hetkellä suurimpia poliittisia

Kuva Sanni Seppä: ”Nimetön” (2024).

haasteita, jotka ihmiskunta kohtaa. Jokaisen poliittisen teorian tai liikkeen, joka yrittää muuttaa yhteiskuntaa tai poliittista järjestelmää, täytyy ottaa nämä huomioon. Feminismi on erityisessä asemassa tässä suhteessa. Feministifilosofit ovat osoittaneet, miten perustavanlaatuiset metafysiset näkemyksemme luonnosta ovat edelleen tiukasti kietoutuneet halventaviin näkemyksiin naisista ja feminiinisyydestä. Ympäristönsuojelun ja feminismin välinen yhteys on myös hyvin konkreettinen naisiin kohdistuvien ympäristöhaittojen, -ongelmien ja -riskien vuoksi. Kuten esimerkiksi vuoden 2022 IPCC-raportissa todetaan, sukupuoleen, etniseen alkuperään, alhaisiin tuloihin tai näiden yhdistelmiin liittyvä eriarvoisuus ja syrjäytyminen lisää merkittävästi alttiutta ilmastouhkille (IPCC 2022, 4.4, s. 66). Ympäristöongelmien ymmärtäminen edellyttää siksi niiden sukupuoliulottuvuuksien ja -vaikutusten ymmärtämistä. Ympäristönsuojelu ei voi tapahtua sukupuoleen perustuvan eriarvoisuuden pahenemisen kustannuksella, vaan sen on otettava vakavasti ympäristön tuhoutumisen ja naisten alistuksen nykyinen ja historiallinen yhteys.

SK: Korostat kirjassasi feministisen filosofian merkitystä ilmasto- ja ympäristökrisisien ratkaisussa. Miksi filosofialla – ja juuri feministisellä filosofialla – on mielestäsi tässä keskeinen rooli?

JO: Ympäristökysymykset ymmärrettiin pitkään ongelmina, joihin luonnontieteet ja insinööritieteet pystyivät vastaamaan parhaiten. Nykyään yhä useammin tunnustetaan, että myös humanistiset ja yhteiskuntatieteet ovat välttämättömiä. Uskon, että erityisesti filosofinen ymmärrys on tarpeellista kohtaamiemme haasteiden ratkaisemiseksi. En tietenkään väitä, että filosofia yksin voisi tarjota ratkaisun ilmastonmuutokseen; tarvitsemme monien tieteenalojen, ajattelijoiden, aktivistien, poliitikkojen ja tavallisten kansalaisten yhteistyötä. Filosofia tarjoaa kuitenkin tärkeitä työkaluja, kun yritämme esimerkiksi analysoida kriittisesti niitä metafysisiä taustaoletuksia luonnosta, jotka tukevat ja uusintavat ympäristöä tuhoavia käytäntöjä. Meidän on myös kyettävä analysoimaan ja arvioimaan niitä eettisiä kysymyksiä, jotka väistämättä nousevat esiin, kun yritämme löytää ratkaisuja ympäristöongelmiin.

Yksi keskeisistä väitteistäni kirjassa on, että tarvitsemme erityisesti poliittista filosofiaa kapitalismin kriittiseen analysointiin, sillä nykyinen talousjärjestelmämme on suora syy kaikkein polttavimpiin ympäristökriseihimme, kuten ilmastonmuutokseen. Yritän kirjassa osoittaa filosofisilla argumenteilla, miksi feministit ja ympäristönsuojelijat jakavat yhteisen poliittisen päämäärän vastustaessaan kapitalismia. Tämä yhteinen poliittinen kamppailu on elintärkeä akuuttien ympäristökrisisien, kuten ilmastonmuutoksen, ratkaisemisessa. Toisaalta myös globaalin epäoikeudenmukaisuuden purkaminen – johon ympäristöongelmat väistämättä liittyvät – edellyttää feministien ja ympäristönsuojelijoiden yhteistyötä

SK: Teoksessasi pyrit elvyttämään ekofeminististä teoretisointia ja poliittista kritiikkiä. Ekofeministinen ajattelu on pitkään ollut epäsuosiossa ja syrjässä feministisen teorian debateissa. Voisitko arvioida syitä tähän? Millä tavalla ekofeminismiiä pitää uudistaa, jotta se pystyisi tarjoamaan varteenotettavia välineitä pahenevan ekokatastrofin ratkaisuun?

JO: Termi ”ekofeminismi” syntyi 1970-luvulla, kun nouseva laajamittainen ympäristöliike risteytyi erilaisten sosiaalisen oikeudenmukaisuuden liikkeiden, kuten feminismin, kanssa. Ekofeminismi kehittyi teoreettisena ja poliittisena liikkeenä koko 1980-luvun ja tuotti urauurtavia analyyseja naisten ja luonnon alistuksen risteävistä muodoista. Kuitenkin 1990-luvulla ekofeminismiiä alettiin arvostella voimakkaasti ja syyttää essentialismista, etnosentrismistä ja anti-intellektualismista. Sen sijaan, että siitä olisi tullut feministisen teorian olennainen osa, joka täydentäisi ja korjaisi sen ihmiskeskeistä valtavirtaa, ekofeminismistä tuli melkein jopa pilkkanimi. Kuten amerikkalainen ekofeministi Greta Gaard provosoivasti kirjoittaa, ekofeministejä alettiin pitää ”anti-intellektuaalisina jumalarten palvojina, jotka virheellisesti ymmärtävät maapallon naisellisena ja julistavat totalisoivia ja epähistoriallisia määräyksiä maailmanlaajuisesta veganismista” (Gaard 2011, 32). Kirjani keskeinen väite on, että ekofeminismin radikaali uudelleenarviointi ja sen palauttaminen feministisen teorian keskiöön on elintärkeää tänä päivänä sekä poliittisista että teoreettisista syistä.

Feministinen teoria on kuitenkin myös muuttanut merkittävästi viime vuosikymmeninä: olemme kaikki nykyään intersektionaalisia feministejä, käsityksemme sukupuolesta ei ole enää binäärinen ja naisten rooli työmarkkinoilla on laajentunut merkittävästi. Queer-teorian, ympäristöteorian ja kriittisen rotuteorian kaltaisista aloista on tullut tärkeitä tutkimusalueita. Kapitalismi on myös otanut uusia muotoja: olemme tulleet kapitalismin historiassa hetkeen, jota ei leimaa yksinomaan ennennäkemätön ympäristötuho vaan myös esimerkiksi digitalisaatio ja työmarkkinoiden epävarmuuden lisääntyminen. Olemme joutuneet kehittämään uusia käsitteitä, kuten ”tietotalous”, ”biokapitalismi” ja ”prekariaatio”, yrittäessämme vastata teoreettisesti näihin muutoksiin. Kirjassa otan lähtökohdakseni ekofeminismin ja marxilaisen feminismin perinteet, mutta mainitsemieni syiden takia esitän, että monet näiden perinteiden keskeisistä väitteistä kaipaavat päivittämistä ja tarkistamista.

SK: Nykyään poliittisissa keskusteluissa niin globaalisti kuin Suomessakin eräs keskeisin aihe on ”vihreä siirtymä”, jolla kuvataan valtioiden ja yritysten siirtymää fossiilitaloudesta puhtaampiin energiamuotoihin. Monet ihmisoikeusjärjestöt ovat huomauttaneet, että näissä keskusteluissa kysymykset oikeudenmukaisuudesta ja tasa-arvosta jätetään usein sivuun. Esiin on tuotu esimerkiksi sähköautojen akuissa tarvittavien mineraalien ja metallien louhintaan liittyviä ihmisoikeusrikkouksia ja paikallisia ympäristöongelmia kehittyvissä maissa. Mikä on näkökulmasi ”vihreään siirtymään”? Millaisia ongelmia mielestäsi siihen liittyy feminismin näkökulmasta?

JO: Korostat oikeutetusti kysymyksiä oikeudenmukaisuudesta ja tasa-arvosta ongelmista, jotka pyyhkiytyvät näkyvistä, kun ympäristöongelmat pelkistetään teknisiksi ongelmiksi. Tarvitsemme ”vihreän siirtymän”, mutta sen on tarkoittava merkittävästi laajempaa muutosta kuin vain siirtymistä puhtaaseen energiaan. Energian tuotantotapojen täytyy toki muuttua, mutta myös lähestulkoon kaiken muun on muututtava myös, jos haluamme säilyttää maapallon elinkelpoisena: tapamme tuottaa ruokaa, työskennellä, kuluttaa, suhtautua muihin ihmisiin ja eläimiin. Ehkä vakavin ongelma näissä uusiin energiamuotoihin kes-

kittyvissä lähestymistavoissa on kuitenkin se, että ne eivät pyri mitenkään muuttamaan kapitalistista talousjärjestelmäämme, joka on ympäristötuhojen ja ilmastomuutoksen välitön syy. Kapitalistinen talousjärjestelmä, joka perustuu jatkuvaan talouskasvuun ja yritysten voittojen maksimointiin, ei yksinkertaisesti ole yhteensopiva rajallisen planeetan ja kestäväen ympäristöpolitiikan kanssa.

Minua hämmästyttää jatkuvasti se, että samaan aikaan kun ymmärrämme kapitalistisen tuotantotapamme synnyttämän ilmastomuutoksen muodostavan ennennäkemättömän uhan ihmiskunnan tulevaisuudelle, ainoat toteuttamiskelpoiset ratkaisut tähän uhkaan näyttävät olevan teknologia- ja markkinapohjaisia. Useat kriitikot ovat painottaneet esimerkiksi, että Pariisin ilmastosopimus ei sisällä minkäänlaista mainintaa siitä, että jotain saattaisi olla viialla niissä taloudellisissa käytännöissä, jotka ovat luoneet ongelman, jota ilmastosopimuksella yritetään ratkaista. Sen sijaan nykyinen ikuisen talouskasvun paradigma on sopimustekstin läpäisevä itsestäänselvyys. Ekofeministisen kriitikin on siksi tärkeää toimia myös systemaattisena kapitalismin kriitikkinä. 2000-luvulla ekofeministit eivät voi ainoastaan tukea sellaisia ympäristöpolitiikan muotoja, jotka yrittävät säilyttää ”puhtaan luonnon” kapitalististen markkinoiden ulkopuolella. Tavoitteemme on oltava radikaalimpi: ekofeministien on kyseenalaistettava kapitalistinen talousjärjestelmä, joka on ympäristötuhojen ja ihmisen aiheuttaman ilmastomuutoksen syy.

SK: Kirjassasi pyrit myös uudistamaan marxilaista feminismiä ajankohtaisten poliittisten ongelmien, kuten ympäristökriisin ja globaalien epäoikeudenmukaisuuden, näkökulmasta. Analysoit muun muassa kaupallista kohdunvuokrausta Intiassa ja muita reproduktioon liittyviä kysymyksiä marxilaisen ekofeminismin näkökulmasta. Reproduktiolla viittaat kirjassasi marxilaisten feministien tavoin yhteiskunnalliseen uusintamiseen eli niihin työn, hoivan ja lisääntymisen käytäntöihin, jotka ylläpitävät ihmiselämää ja yhteiskuntaa. Voitko avata tarkemmin, miten feministisen teorian klassikkokysymys reproduktiosta ja sen poliittisesta säätelystä kytkeytyy ekologiaan? Entä millaisia käsitteellisiä työkaluja marxilainen feminismi tarjoaa näiden kysymysten kriittiselle tarkastelulle?

JO: Kirjassa tukeudun ekomarxilaisten ajattelijoiden esittämään ajatukseen, että kapitalistinen talousjärjestelmä nojaa vahvasti luonnonvarojen riistoon: yritysten voitot pohjaavat pitkälti niiden kykyyn hyödyntää luonnonvaroja ilmaiseksi. Ne voivat esimerkiksi käyttää ilmakehää lähes ilmaiseksi kaatopaikkana toiminnastaan syntyville kasvihuonekaasuille. Marxilaiset feministit ovat esittäneet naisten hoivatyöstä analogisen väitteen, jonka mukaan kapitalistien voitot ovat riippuvaisia myös naisten ilmaiseksi tekemästä hoivatyöstä kotona. Kuten sanot, tämä työ on välttämätöntä, sillä se ylläpitää ihmiselämää ja yhteiskuntaa. Jonkun täytyy synnyttää lapsia ja hoitaa heitä, jotta yrityksillä olisi työvoimaa myös tulevaisuudessa. Ilman tätä työtä taloudellinen tuotanto pysähtyisi väistämättä ennen pitkää. Marxilainen ekofeministinen ajattelija Maria Mies (1986) käyttää jäävuorta mallina havainnollistaakseen sitä tapaa, jolla kapitalistinen talousjärjestelmä pohjaa ilmaiseen työhön ja resursseihin. Kapitalismi on kuin jäävuori, jossa pääoma ja palkkatyö muodostavat sen näkyvän osan ja jossa hoivatyö ja luonto muodostavat sen suuren vedenalaisen osan.

Kirjani keskeinen väite on että, sukupuolten välisen epätasa-arvon ja ekologisen tuhon välillä on tätä kautta rakenteellinen yhteys: niillä on samanlainen rooli kapitalistisen voitontavoittelun logiikassa. Yritysten voitot ovat riippuvaisia luonnon riistosta ja siitä näkymättömästä työstä, jota hoivatyöntekijät suorittavat. Naiset tekevät edelleen ylivoimaisesti eniten hoivatyötä, ja globaaleissa hoivaketjuissa hoivatyö on säilytetty etenkin rodullistetuille ja prekaareissa asemassa oleville naisille. Tämä tarkoittaa, että feministit ja ympäristönsuojelijat jakavat yhteisen poliittisen päämäärän vastustaessaan kapitalismia. Molemmilla on vahva intressi haastaa talousjärjestelmä, joka ei kykene tunnistamaan tämän näkymättömän työn arvoa. Feministisen ympäristöpolitiikan on perustuttava vaatimukseen, että tarvitsemme talousjärjestelmän, jossa muut arvot kuin yritysten voitot, kulumielitymykset ja talouskasvu ovat ensisijaisia.

SK: Nykyaikaa voisi kuvata jonkinlaiseksi ekonihilismin kaudeksi. Monissa valtioissa fasiset liikehdinnät saavat yhä enemmän kannatusta: niitä yhdistävät vanhoillisten arvojen ja äärioikeistolaisen ideologian lisäksi usein myös ilmastonmuutok-

sen kieltäminen tai ainakin ilmastotoimien jyrkkä vastustaminen. Tämä on nähtävissä myös Suomessa etenkin perussuomalaisten politiikassa mutta myös laajemmin oikeistolaisessa arvomaailmassa. Myös hyvin toimeentuleva liberaali keskiluokka tuntuu vaipuneen apaattiseen horrokseen ekokriisin suhteen. Huolestuttava käänne on myös ilmastotoaktivismin lisääntynyt kriminalisointi Euroopassa (Lakhani, Gayle & Taylor 2023). Toisaalta vallalla vaikuttaa olevan samaan aikaan myös eräänlainen nihilistinen ”planetaarinen” ja ihmiskielteinen näkemys, jonka mukaan ihmislaji on haitaksi maapallolle ja voisi olla jopa planeetan etu, että ihmiskivisaatio pyyhkiytyisi pois ekokatastrofin seurauksena. Olet kirjoittanut post-nihilistisestä politiikasta eräässä uusimmista artikkeleistasi (Oksala 2023). Millä tavalla tällaisia nihilistisen politiikan muotoja voisi purkaa ja vastustaa?

JO: Nämä ovat vaikeita kysymyksiä ja toivon, että osaisin vastata niihin! Uskon todellakin, että kohtaamamme ympäristökriisi on myös poliittisen ajattelun kriisi. Se on seurausta kyvyttömydestämme kuvitella todellisia vaihtoehtoja nykyiselle taloudelliselle ja poliittiselle järjestelmällemme, ei vain seurausta tietämättömyydestä tieteellisistä tosiasioista. Tämä akuutti poliittisen ajattelun kriisi ruokkii nihilismin politiikkaa. Pelko siitä, että sivilisaatiomme on matkalla kohti romahdusta, synnyttää ymmärrettävästi toivottomuutta ja apatiaa, joita nimetään nykyään termeillä ympäristöahdistus ja ilmastoahdistus. Ilman uskoa jaettuun tulevaisuuteen elämä alkaa tyhjentyä merkityksistä. Lisäksi se tosiasia, että vallitseva liberaali poliittinen järjestelmämme ei onnistu tarjoamaan meille uskottavia tapoja vastata ilmastonmuutoksen uhkaan, syventää eksistentiaalista epätoivoamme. Liberalismin ja kapitalismin lupaama ihanne hyvästä elämästä on osoittautunut valheeksi suurimmalle osalle planeettamme väestöstä: planeetta ei yksinkertaisesti tule kestämaan sen elämäntyylin laajenemista kaikille ihmisille, jota tällä hetkellä harjoittaa vain pieni vähemmistö. Ja kun poliittisten käytäntöjemme taustalla oleva, valistusajasta kumpuava liberaali poliittinen filosofia menettää legitimitteettinsä, politiikan kentälle muodostuu vaarallinen tyhjiö. Väitän, että myös näistä syistä tarvitsemme ekofeminististä filosofiaa: meidän on tehtävä konkreettisia toimia ilmastonmuutoksen

hillitsemiseksi, mutta meidän on myös vastustettava ”kapitalistista realismia” eli ajatusta siitä, että kapitalismille ei ole vaihtoehtoja.

SK: Kirjoitat uusimmassa artikkelissasi myös ilmastokatastrofin aiheuttamasta eksistentiaalisesta kriisistä ja sitä luonnehtivasta inhimillisen merkityksellisyuden ja arvojen katoamisen uhasta. Ehdotat nihilismin vastustamiseksi ”prefiguratiivista politiikkaa” radikaalin toiminnan aktivoimiseksi. Voisitko lopuksi kertoa hieman lisää tästä ajatuksesta ja siihen liittyvästä politiikasta?

JO: Prefiguratiivinen politiikka määritellään hieman eri tavoin sitä koskevassa kirjallisuudessa, mutta keskeinen ajatus on, että politiikan tulisi olla henkilökohtainen, eletty käytäntö, joka yrittää konkreettisesti ilmentää tai toteuttaa niitä tavoitteita, joita se pyrkii edistämään koko yhteiskunnan tasolla (esim. Swain 2017; Raekstad 2018; Jeffrey & Dyson 2021). Prefiguratiivinen politiikka tarkoittaa siis, että luodaan sellaisia sosiaalisia suhteita ja poliittisia käytäntöjä, joiden toivotaan vallitsevan tulevaisuudessa oikeudenmukaisemmassa ja tasa-arvoisemmassa yhteiskunnassa. Prefiguratiivinen politiikka on aina ollut tärkeä osa sekä ympäristö-, feminististä että alkuperäiskansojen politiikkaa. Ilmastonmuutoksen yhteydessä tällaista politiikkaa kuitenkin kritisoidaan usein individualistiseksi, naiiviksi ja tehottomaksi, koska ilmastonmuutos on pohjimmiltaan systeeminen, rakenteellinen ja globaali ongelma. Ehdotan, että prefiguratiivinen politiikka on kuitenkin avainasemassa, kun yritämme vastata esiin nostamasi nihilistisen politiikan ongelmaan. Se on politiikan muoto, joka vastustaa suoraan, kokemuksen tasolla, ilmastokriisin synnyttämää poliittista apati-aa, eksistentiaalista toivottomuutta ja nihilismia.

Johtava ajatus prefiguratiivisessa politiikassa on, että meidän ei tule muuttaa vain ympäröivän yhteiskunnan rakenteita, vaan myös poliittisia toimijoita. Heillä on oltava se tieto ja taito, joita tarvitaan sekä yhteiskunnan muuttamiseen että uudenlaiseen elämään. Poliittisten toimijoiden konkreettiset kokemukset vaihtoehtoisesta elämästä, olivatpa ne kuinka lyhytaikaisia tahansa, jättävät myös väistämättä jäljen meidän jaettuun poliittiseen muistiimme ja kykyymme kuvitella mahdollisuuksiemme rajoja. Nykyisyyttä varjostavan nihilismin torjuntaan tarvitaan kollektiivisia poliittisia kokemuksia ja kokeiluja, jotka vahvistavat uskoamme siihen, että maailmaa voidaan muuttaa poliittisin keinoin. Esi-

merkkejä prefiguratiivisesta ympäristöpolitiikasta voisivat olla alkuperäiskansojen *Dakota Access Pipeline* -protesti Yhdysvalloissa 2016–2017 tai Elokapi- nan protestit kansainvälisesti.

Ilmastoahdistus liittyy usein vaikeuteen kuvitella, miltä vaihtoehtoinen tulevaisuus voisi näyttää. Tarvitsemme siksi ympäristöpolitiikkaa, joka tunnistaa tämän vaikeuden. Vaikka ilmastopolitiikan perimmäinen päämäärä on yksiselitteinen – kasvihuonekaasujen lisääntyminen ilmakehässä on pysäytettävä – meidän on hyväksyttävä, että lyhyen aikavälin tavoitteet ja keinot tähän päämäärään pääsemiseksi ovat jatkuvan kriittisen tarkastelun alaisia. Meillä ei voi olla yhtä totalitaarista visiota planeettamme pelastamiseksi. Sen sijaan tarvitsemme erilaisia politiikan käytäntöjä, jotka ovat kokeellisia ja siksi alttiita epäonnistumiselle – mutta samalla myös avoimia uusille kokeiluille.

Johanna Oksala on filosofi, joka on erikoistunut poliittiseen filosofiaan, feministiseen filosofiaan, ympäristöfilosofiaan, ekofeminismiin, Foucault’n filosofiaan ja fenomenologiaan. Hän työskentelee tällä hetkellä Arthur J. Schmitt -filosofian professorina Loyola University Chicagossa.

Sanna Karhu on filosofi, joka on erikoistunut feministiseen ja poliittiseen filosofiaan, queer-teoriaan ja ekofeminismiin sekä feministiseen ja kriittiseen eläintutkimukseen. Karhu työskentelee tutkijana sukupuolentutkimuksessa Helsingin yliopistossa ja toimii Sukupuolentutkimus–Genusforskning-lehden yhtenä kolmesta päätoimittajista.

KIRJALLISUUS

- Gaard, Greta (2011) *Ecofeminism Revisited: Rejecting Essentialism and Re-Placing Species in a Material Feminist Environmentalism*. *Feminist Formations* 23:2, 26–53.
- IPCC (2022) *AR6 Synthesis Report* (SYR). https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCCAR6_SYR_LongerReport.pdf (haettu 13.9.2024).
- Jeffrey, Craig & Dyson, Jane (2021) *Geographies of the Future: Prefigurative Politics*. *Progress in Human Geography* 45:4, 641–658.

- Lakhani, Nina, Gayle, Damien & Taylor, Matthew (2023) How Criminalisation Is Being Used to Silence Climate Activists across the World. *Guardian* 12.10.2023. <https://www.theguardian.com/environment/2023/oct/12/how-criminalisation-is-being-used-to-silence-climate-activists-across-the-world> (haettu 13.9.2024).
- Maria, Mies (1986) *Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour*. London & New York: Bloomsbury.
- Oksala, Johanna (2023). The Existential Threat of Climate Change. *Environmental Philosophy* 20:2, 191–214.
- Raekstad, Paul (2017) Revolutionary Practice and Prefigurative Politics: A Clarification and Defense. *Constellations* 25, 359–372.
- Swain, Dan (2019) Not Not but Not yet: Present and Future in Prefigurative Politics. *Political Studies* 67:1, 47–62.